

трактуватися як певна «байдужість» до себе і постраждалого і «незацікавленість» у спілкуванні взагалі. Конативний компонент цього ставлення, навпаки, досить чітко виявляється одночасним прагненням психолога ДСНС України бути в міжособистісних стосунках з постраждалим і владно-лідуючим, і залежно-слухняним. Тобто, з одного боку, мати можливість спрямовувати постраждалого, а з іншого, – перебувати немов «у тіні», що цілком відповідає маніпулятивній сутності цього типу встановлення психологічного контакту.

Інтерсуб'єктна модель встановлення психологічного контакту. Когнітивний компонент цього типу ставлення відрізняється виразністю наступних позицій: 1) увага психолога і постраждалого постійно звернена на процес їх спільної діяльності; 2) психолог і постраждалий об'єднані спільною метою; 3) психолог керує і коректує діяльність постраждалого; 4) психолог і постраждалий спільно виробляють лінію дій; 5) психолог усвідомлено встановлює міжособистісні стосунки з постраждалим. Афективний компонент цього типу психологічного контакту характеризується оцінкою психолога як себе самого, так і постраждалого як «гарних», а також скороченням дистанції між цими об'єктами в суб'єктивному просторі емоційного ставлення. Конативний компонент характеризуються наміром психолога вибудовувати міжособистісні стосунки з постраждалим на підставі довіри, співробітництва та відповідальності, тобто бути «здатним до допомоги», «доброзичливим», «уважним», «добросердним» та ін.

Висновки. Наведені вище дані дозволяють говорити про те, що екстремальні психологи в умовах ліквідації наслідків надзвичайної ситуації можуть демонструвати об'єктну, суб'єктну та інтерсуб'єктну моделі встановлення психологічного контакту з постраждалим. З точки зору оцінки ефективності цих моделей, можна припустити, що в більшості випадків інтерсуб'єктна та суб'єктна моделі можуть вважатися оптимальними.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про захист населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру» від 08.06.2000 №1809-III // Голос України. – №131-132 від 25.07.2000.

2. Закон України «Про правові засади цивільного захисту» в редакції від 24.06.2004р. №1859-IV.

3. Конституція України (Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996р.). – К.: Преса України, 1997. – С. 4

УДК 159.922

Шаталова О.В., практичний психолог ДНЗ №378 Харківської міської ради

АДАПТАЦІЯ ДІТЕЙ РАНЬОГО ВІКУ ДО УМОВ ДИТЯЧОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Запропонована стаття присвячена психологічному аналізу процесу адаптації дітей раннього віку до умов ДНЗ. У статті було проаналізовано основні проблеми, що виникають у дітей під час адаптаційного періоду.

Ключові слова: ранній вік, адаптація, дезадаптація, адаптаційний період.

Предлагаемая статья посвящена психологическому анализу процесса адаптации детей раннего возраста к условиям ДУЗ. В статье были проанализированы основные проблемы, которые возникают у детей во время адаптационного периода.

Ключевые слова: ранний возраст, адаптация, дезадаптация, адаптационный период.

Постановка проблеми. Кожному, хто працює в дошкільному навчальному закладі, відомо: початок навчального року – важка пора для дітей раннього віку, оскільки це період адаптації до нових для них умов. Малюки важко переносять розлуку з батьками, особливо із мамою, впадають у відчай, опинившись у незнайомій обстановці, в оточенні чужих людей. Важко і батькам, які бачать невтішне горе свого завжди життєрадісного малюка. Нелегко доводиться і персоналу груп: діти плачуть, чіпляються, не дають працювати, а вихователю потрібно все встигнути, все зробити за режимом, хоч на час заспокоїти малюка, дати іншим перепочити від крику новенького.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Адаптація та пов'язаний з нею адаптаційний період – серйозне випробування для малюків. Викликані адаптацією стресові реакції надовго порушують емоційний стан дітей.

Морозова Є.І. зазначала: «Можна з більшою часткою ймовірності припускати, що цей період не проходить безслідно навіть при сприятливому його закінченні, а залишає слід у нервово - психічному розвитку дитини».

Про труднощі адаптаційного періоду говорили і вітчизняні, і зарубіжні дослідники: Аксаріна Н.М., Тонкова - Ямпільська Р.В., Шмідт - Кольмер Є. тощо [6].

Дійсно, коли малюк вперше приходять у дитячий сад, він потрапляє в нові для нього умови. Змінюються режим дня, характер харчування, температура приміщення, виховні прийоми, характер спілкування тощо, тому проблема адаптації дитини до дитячого саду є провідною.

Соціальна адаптація (від лат. *Adapto* – пристосовую та *socialis* – суспільний) виступає як постійний процес активного пристосування індивіда до умов соціального середовища і є результатом означеного процесу – пишуть відомі психологи-дослідники [2].

Упродовж усього життя людині по-різному доводиться пристосовуватись до умов існування в соціумі: адаптуватись у колективі однолітків у дитячому садку, школі, вузі тощо; до різновікового соціуму – на роботі, на відпочинку, в родині. Проблеми, що виникають під час соціальних контактів людини, досліджують фахівці різних галузей – соціологи, психологи, фізіологи, педагоги та ін.

Різним аспектам проблеми адаптації приділено велику увагу в періодичній, популярній, науково-методичній літературі. Повідомлення дитячих психологів, педіатрів, педагогів-дошкільників у періодичних фахових виданнях (журнал “Дошкільне виховання”, газета “Дитячий садок”, “Розкажи онуку” тощо) охоплюють широкий спектр питань про нівелювання перебігу адаптаційних процесів у дітей раннього віку.

Так, Н. Маковецька у статті “Увага, адаптація” аналізує особливості розвитку освіти в Україні на сучасному етапі: збільшення кількості дітей, що по-

чинають відвідувати дошкільні заклади з 1-1,5-річного віку; низький рівень охоплення дітей закладами різних типів у системі дошкільної освіти; перехід освіти на навчання в школі з шестирічного віку [3].

Значна увага проблемі пристосування дітей до умов суспільного виховання приділяється в сучасних дослідженнях вчених країн Західної та Східної Європи (К. Грош, М. Зейдель, А. Атанасова-Вуков, В. Мановатомів, Е. Хабінакова). Доведено, що початок перебування у дошкільній установі пов'язаний зі значними несприятливими емоційно-психологічними змінами особистості, корекція яких потребує цілеспрямованого виховного впливу.

Мета дослідження – вивчення теоретичних аспектів психологічної адаптації дітей раннього віку до умов ДНЗ.

Виклад основного матеріалу. Якщо психологічна наука вивчає переважно адаптивні властивості особистості, характер адаптивних процесів і механізми пристосування особистості до соціального середовища, то педагогіку цікавлять питання управління і педагогічної підтримки соціальної адаптації підростаючого покоління, пошук засобів, форм, методів профілактики та корекції несприятливих варіантів адаптації, роль різних інститутів соціалізації в адаптації дітей та молоді.

Сутність адаптації полягає у забезпеченні процесу розвитку особистості. Адаптація включає широкий спектр індивідуальних реакцій, характер яких залежить від психофізіологічних і особистісних особливостей дитини, від сформованих сімейних відносин, від умов перебування в дошкільному закладі. Тобто кожна дитина звикає по-своєму.

Труднощі, які виникають у дітей раннього віку в процесі адаптації, можуть призвести до самої несприятливої її форми – дезадаптації, яка може проявлятися в порушеннях дисципліни, ігрової та навчальної діяльності, взаємовідносин з однолітками та вихователями [1].

У науковій літературі представлені різні групи факторів: зовнішні та внутрішні; біологічні та соціальні; фактори, які залежать і не залежать від педагогів, ДНЗ. Слід зазначити, що більш повно вивчені й охарактеризовані у психолого-педагогічній літературі фактори, що ускладнюють адаптацію дошкільнят та призводять до дезадаптації особистості.

На початку відвідування дошкільного закладу у малюків відбувається ломка стереотипів: зі знайомої домашньої обстановки дитина потрапляє в незвичне середовище дитячого саду. Дотримання режиму дня, нові вимоги, постійний контакт з однолітками, абсолютно інша обстановка, стиль спілкування – стають для малюка джерелом стресових ситуацій. Вікова незрілість системи адаптаційних механізмів дітей призводить до психічного напруження, відбуваються порушення в поведінці, фізіологічних процесах, емоційному стані.

Встановлено, що саме в цьому ранньому віці адаптація до дитячого закладу проходить довше і важче, частіше супроводжується хворобами. У цей період відбувається інтенсивний фізичний розвиток, дозрівання всіх психічних процесів. Перебуваючи на етапі становлення, вони найбільшою мірою схильні до коливань і навіть зривів. Зміна умов середовища і необхідність вироблення нових форм поведінки вимагають від дитини зусиль, викликають появу стадії напруженої адаптації. Від того, наскільки дитина в сім'ї підготовлена до пере-

ходу в дитячий заклад, залежить тривалість адаптаційного періоду, який може тривати іноді протягом півроку, і подальший розвиток малюка [5].

Для адаптаційного періоду є характерними емоційна напруженість, занепокоєння або загальмованість. Дитина багато плаче, прагне до контакту з дорослими або, навпаки, роздратовано відмовляється від нього, сторониться однолітків. Таким чином, її соціальні зв'язки виявляються порушеними. Емоційне неблагополуччя позначається на сні, апетиті. Розлука і зустріч з рідними протікають часом дуже бурхливо, екзальтовано: малюк не відпускає від себе батьків, довго плаче після їх відходу. Змінюється його активність і по відношенню до предметного світу: іграшки залишають його байдужим, інтерес до оточуючого світу знижується. Падає рівень мовної активності, скорочується словниковий запас. Загальний пригнічений стан, інфікування чужою вірусною флорою порушують реактивність організму, що призводить до частих хвороб.

Період звикання дітей до ДНЗ – складна проблема. Від того, як пройде звикання дитини до нового розпорядку дня, до нових дорослих і однолітків, залежать її фізичний і психічний розвиток, подальше благополучне існування в дитячому садку і в родині.

Особливої уваги заслуговує і розгляд такого моменту як характер поведінки дітей у період адаптації. За С.Теплюк [7] поведінку можна умовно розділити на три групи.

Перша група. Більшість дітей різко негативно і бурхливо висловлюють своє ставлення до подій: голосно плачуть, кидаються на підлогу, дряпаються, кусаються, щипають тих, хто опиняється поруч. Вони то просяться на руки до дорослого, то біжать до дверей, з люттю розкидавши пропоновані іграшки. Втопившись від бурхливого прояву протесту, малюк може раптово заснути, щоб через кілька хвилин з новою енергією продовжити плач до хрипоти. Діти цієї групи звикають протягом 20 – 30 днів.

Друга група – нечисленна (2 – 3 дитини) – діти, які після розставання з мамою замикаються, бувають вкрай напруженими, настороженими. У них вистачає сил тільки на те, щоб зробити кілька кроків від порога в бік і забитися в найближчий кут, спиною до стіни, відгородившись від усіх стільцем, а краще столом. Ці діти знаходяться в напрузі, ледве стримують ридання, сидять, втупившись в одну точку, не доторкаючись ні до іграшок, ні до їжі. Вони мовчать, не реагують ні на одну пропозицію, відвертаються при спробі вступити з ними в контакт. Адаптація таких дітей триває два - три місяці, протікає дуже складно.

У третю групу можна виділити комунікабельних, товариських малюків. Уперше переступивши поріг дитячого садка, такий карапуз зовсім не жахається, вітається з дорослими, посміхається і тут же бере у свої руки ініціативу спілкування з ними. Він повідомляє, що прийшов до дітей у гості, хоча навіть не дивиться в їхній бік, а весь спрямований до дорослого. Вся його енергія спрямована на презентацію себе як особистості. Він поспішає розповісти, які у нього вдома незвичайні іграшки, рибки або пташки, який у нього великий брат. Цілий день він розповідає про свою родину, про те, де встиг побувати, що встиг побачити. Він із задоволенням демонструє свої вміння: самостійно їсть, роздягається і очікує заслуженої похвали, хоча лише спробує їжу, а в лі-

жку лежить, не випускаючи дорослого з поля зору. Але така ідилія триває не більше двох - трьох днів, на більше у нього не вистачає обсягу інформації. Пізніше ж, побачивши здаля будівлю дитячого саду, він впадає у відчай, різко протестує, чіпляється за маму, і за стилем поведінки не відрізняється від дітей першої групи.

Також треба зауважити, що характер і тривалість адаптації залежать від життєвого досвіду малюка. Дитина з великої родини вміє безпроблемно вибудовувати власний стиль поведінки з кожним членом родини і у групі із задоволенням йде на контакт з незнайомими людьми, з цікавістю обстежує незнайому обстановку. Також легко і швидко адаптуються діти, яких батьки часто залишали на піклування сусідки, відвозили на тиждень погостювати у бабусі чи брали із собою в гучну компанію друзів, де малюка хто-небудь годував, укладав подрімати на годинку. Немає проблем з адаптацією у дітей, що живуть у комунальних квартирах. Такі діти, потрапивши у групу, відразу ж орієнтуються на поведінку дорослого і за його реакцією розуміють, що тут робити можна, а чого – не можна. Їм подобається велика кількість різних приміщень і різноманітність іграшок.

Відрізняється поведінка дітей, батьки яких живуть сімейним світом, відгородившись від усього світу; їх коло спілкування різко обмежене. Під час прогулянок мама обходить стороною гучні дитячі майданчики, побоюючись підхопити яку-небудь дитячу хворобу.

У деяких сім'ях тато до ночі на роботі, а мама цілими днями сама зі своїм малюком. У таких умовах у дитини закріплюється симбіотичний зв'язок із матір'ю: залишившись навіть на короткий термін без неї, вона впадає в паніку. У таких випадках адаптаційний період буває вкрай важким і навіть може послужити приводом для формування дитячого неврозу.

Не маючи жодного життєвого досвіду, дитина може бути настільки наляканою, що іноді починає вести себе неадекватно: переходить на повзання (якщо вже почала ходити); замовкає, почавши говорити. Діти не сприймають мову незнайомої людини, тому що для них не є звичним тембр голосу, дикція. У незнайомій обстановці вони до всього ставляться з побоюванням, відмовляються брати ложку, доторкнутися до хліба, протягнути руку до струменя води і т.д. Наявні в них навички самообслуговування на час зникають навіть у домашніх умовах; надовго порушується характер і тривалість сну [4].

Не одне десятиліття науковці та практики билися над позитивним вирішенням цієї серйозної проблеми. Дані наукових досліджень у психології раннього дитинства останніх років дали багатий матеріал, що допомагає переосмислити багато положень цієї проблеми. Досвід практиків, які описують поведінку дітей у цей період, також свідчить про те, що слід по - новому вибудувати всю систему життєзабезпечення малюків, створити чітку систему ієрархії потребної структури дитини раннього віку в умовах соціалізації. Її розглянула у своїх роботах Теплюк С. [7].

1-й ступінь – дитина та її мама. Їх тісний взаємозв'язок – основа успішного розвитку майбутньої особистості. Намагаючись створювати сприятливі умови в період звикання малюка, ми в першу чергу не маємо права відривати дитину від матері, розхитуючи основу ієрархічної градації його потребної структури.

2-й ступінь – розширюються зв'язки дитини з іншими дорослими. Спочатку ці зв'язки обмежені рамками сімейних відносин. Коло спілкування з дорослими поступово розширюється за рахунок дорослих з найближчого оточення. Згодом у коло знайомих починають вписуватися і продавець найближчого магазину, бабуся, яка гуляє із собачкою. Особливо слід відзначити, як дитина починає сприймати того чи іншого дорослого, механізм цього процесу.

Як показали дослідження психологів, сприйняття дитиною нового дорослого відбувається через призму маминого сприйняття незнайомця. Усміхається мама, зустрівши на вулиці свою знайому, – малюк тут же, як її відображення, посміхається. Насторожена мама – він миттєво напружується, притискається до неї, відмовляється від будь-якого спілкування. Така оцінка дорослого дитиною відбувається майже миттєво і стійко утримується досить довгий час. Виходячи з цього, слід продумувати умови, за яких буде проходити знайомство дитини з вихователем, незмінно доброзичливе ставлення до якого з боку мами допоможе йому легше налагодити контакт, швидше прийняти нового дорослого.

Тепер за допомогою мами і вихователя дитина сама переходить на **3-й ступінь**: починає проявляти інтерес до об'єктів і предметів найближчого оточення. Забезпечивши надійний тил в особі всіх дорослих, малюк з їх допомогою переходить до детального знайомства з об'єктами, предметами найближчого оточення, з розташуванням і призначенням кожного з підсобних приміщень. Спочатку за допомогою дорослих, а потім і самостійно він починає пересуватися в незнайомому просторі, змінювати своє місце за столом, з цікавістю займатися ігровим матеріалом, не звертаючи поки особливої уваги на інших дітей. Психологи відзначають, що для дітей раннього віку краще іграшка, ніж суспільство однолітків. Відзначивши вподобану іграшку, малюк всю свою увагу звертає тільки на неї, не помічаючи нічого і нікого навколо, прагне заволодіти нею і щиро дивується, зіткнувшись з опором господаря цього скарбу. Звідси й постійні конфлікти через іграшки.

Однолітки малюкові поки що нецікаві. Ігровий досвід кожного з них однаково малий, життєвий теж. Ніякої нової інформації від них маля одержати поки не може. Цілком резонно, що на ієрархічній драбині відносини «дитина + діти» займають останній – **4-й ступінь**. Формування правильних взаємин між однолітками – одне із серйозних завдань виховного процесу.

Теплюк С. зазначає, що, не володіючи інформацією про ієрархію потребної структури малюків, ми мимоволі допускаємо ряд грубих помилок. Для того щоб малюк посміхався в період адаптації, потрібні злагоджені дії зацікавлених у цьому процесі дорослих – батьків і всіх співробітників дошкільного закладу.

Вона стверджує, що проблема адаптації – це проблема батьків, але ніяк не персоналу груп, як у нас прийнято вважати. Завдання батьків – правильно підготувати дитину до входження в ДНЗ, всіляко підтримувати, заохочувати її в період адаптації. Завдання вихователів – допомогти батькам легко адаптувати малюків.

Висновки. Таким чином, процес переходу дитини із сім'ї в дитячий дошкільний заклад є складним і для самого малюка, і для батьків. Дитині нале-

жить пристосуватися до зовсім інших умов, ніж ті, до яких вона звикла у родині. А це зовсім не просто.

Цілеспрямована підготовка батьків і вихователів дає свої позитивні результати навіть при важкій адаптації. Полегшує звикання до нових умов перш за все: позитивно-емоційне ставлення до дитини (ласкаве спілкування); задоволення потреб фізіологічних і пізнавальних; індивідуальний підхід до дитини та максимальне наближення умов дитсадка до домашніх.

Об'єктивними показниками закінчення адаптаційного періоду є: глибокий сон; добрий апетит; бадьорий емоційний стан; повне відновлення наявних навичок та активна поведінка і відповідна надбавка у вазі за віком.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гурковська Т. Проблеми раннього віку / Т. Гурковська // Дошкільне виховання. – 2001. – №12. – С. 15–16.
2. Краткий психологический словарь / Карпенко Л. А., Петровский А. В., Ярошевский М. Г. – Ростов-на-Дону. : Феникс, 1999. – С. 7.
3. Маковецька Н. Увага адаптація / Н. Маковецька // Дошкільне виховання. – 2001. – №12. – С. 13–14.
4. Маценко Ж. Незабаром у дитячий садок : особливості психолого-педагогічного підходу до дітей, що вступають до дошкільного закладу / Ж. Маценко // Психолог. – 2003. – №17. – С. 2–10.
5. Мушинський В. Особливості адаптації дітей до умов дитячого закладу / В. Мушинський // Психолог. – 2004. – №25–26. – С. 3–12.
6. Тонкова-Ямпольская Р. В. Воспитателю о ребенке дошкольного возраста : от рождения до 7 лет / Р. В. Тонкова-Ямпольская, Т. Я. Черток. – М. : Просвещение, 1987. – С. 197–208.
7. Теплюк С. Посмішка малюка в період адаптації / С. Теплюк // Дошкільне виховання. – 2006. – № 3. – С. 29–35.

УДК 351.74 (477): 1599

Яковенко С.І., д. психол. н., професор, професор кафедри психології та педагогіки Одеського державного університету внутрішніх справ

ПСИХОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА ПРАЦІВНИКІВ ОРГАНІВ ТА ПІДРОЗДІЛІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Психологічне супроводження оперативно-службової діяльності працівників ОВС розглянуто в контексті психології безпеки праці, психогігієни та психопрофілактики, збереження професійного довголіття.

Ключові слова: безпека праці, психогігієна, психопрофілактика.

Психологическое сопровождение оперативно-служебной деятельности сотрудников ОВД рассмотрено в контексте психологии безопасности труда, психогигиены и психопрофилактики, сохранения профессионального долголетия.

Ключевые слова: безопасность труда, психогигиена, психопрофилактика.

Постановка проблеми. Основу охорони праці складає теорія і практика